

Biblioteca Bethlen din Aiud

INFIIŢĂRILE SPITALULUI JUDEŢEAN DIN AIUD ŞI DEZVOLTAREA LUI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Zsigmond Vita

În perioada de destrămare a feudalismului și de apariție a capitalismului în patria noastră a devenit din ce în ce mai evident, ca urmare a epidemiilor ce bînuiau în valuri repetate, că ocrotirea sănătății populației este un interes de stat, necesitînd spitale și medici cu pregătire științifică. Încă în 1752 guvernul austriac a emis un ordin potrivit căruia fiecare județ era obligat să se îngrijească de angajarea unui medic oficial cu calificare. Acest ordin a fost urmat de diferite dispoziții care reglementau practica medicală și obligativitatea studiilor precum și sfera de atribuții a personalului sanitar. (Planum regulationis in re sanitatis. 1755, și Generale Normativum in re sanitatis, 1770).

Toate acestea nu au însemnat decît un ajutor cu totul minim pentru starea sanitară a poporului care trăia în cea mai neagră miserie. În multe locuri postul de medic județean nu a putut fi completat, iar medicii, în lipsa unor condiții sociale corespunzătoare, au rămas neputincioși față de bolile epidemice pustii-toare.

În aceste împrejurări a început la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, și în județul Alba Inferioară, o luptă medicală mai sistematică pentru îmbunătățirea stării sanitare a populației. Așa, cum constată *Várady Sámuel*¹ „Aici, în Aiud, nu a existat pînă la 1773, nici medic (adică medic oficial) și nici farmacie. Primul medic județean a fost doctorul *Vásárhelyi Sámuel* în locul căruia, în 1817, am urmat eu“.

Pînă în anul 1812 în Ardeal nu a existat, la drept vorbind, nici un spital public. Pînă atunci se poate vorbi nu despre spitale, ci mai degrabă despre xenodochii înființate pentru oamenii săraci.

Încă la începutul secolului al XVII-lea, parohia reformată din Aiud dispunea și ea de un asemenea xenodochiu cu caracter de azil pentru batrîni, fapt confirmat printre altele și de testamentul lui *Bethlen Gábor*.² Acest asczământ avea peste 20 de iugăre de pămînt cu care se asigura întreținerea bătrînilor neputincioși. Din actele financiare foarte lacunare ce se păstrează în arhiva orașului rezultă că și orașul se îngrijea de nevoile xenodochiului, reparînd clădirea, ferestrele, paturile. În registrul din anul 1783 citim, de exemplu, următoarele: „Pe seama hospitalului s-a făcut o bucătărie mare, s-au cumpărat 4 ciubere mari, s-au confecționat 18 ferestre și s-au făcut din scindurile orașului 15 paturi.“³

¹ dr. *Várady Sámuel*: *Véghagyomány levele* (Scrisoare testament). Aiud II. I. (1853). Manuscris nr. 510 în Biblioteca Bethlen din Aiud (Lepsi).

² Dr. *Musnai László*: *Aiud - Nagyenyed és református egyháza*. Aiud-Nagyenyed, 82, I. - (1936).

³ Arhivele Statului, filiala Aiud. Magistratul orașului, Aiud I. 5.

Registrele financiare de mai târziu nu mai conțin date în legătură cu cheltuielile xenodochiului, astfel încât este foarte probabil că toată întreținerea lui rămăsese în sarcina bisericii. De altfel în 1810 biserica protestează împotriva transformării xenodochiului, sau a faptului de a fi socotit ca un spital public.

Problema înființării spitalelor publice de stat a fost discutată pentru prima oară în dieta din 1810—11. Dieta a trimis o comisie însărcinată să pregătească proiectul așezămintelor spitalicești ce urmau să fie înființate pentru bolnavi. În ședința dietei ținută la 10 septembrie 1811, stările stabilesc o deosebire hotărâtă între xenodochiu, sau casă pentru bătrâni pe de o parte, și spital pe de altă parte. În vederea înființării spitalelor se stabilește o taxă de 70 creștari pentru fiecare teren. Suma astfel adunată a fost destinată spitalelor din Cluj și Tîrgu Mureș, după care s-a pus în discuție și planul spitalului din Uioara și din Aiud. Pentru spitalul din Aiud, *Barocz Sándor* a lăsat 6 mii de forinți. Această sumă a fost considerată la început drept fondul spitalului, dar întrucît succesiunea lui Barocz a trecut apoi asupra bisericii⁴, a trebuit să se colecteze un fond nou pentru spitalul din Aiud.

Odată cu aceasta începe o luptă îndelungată pentru înființarea spitalului județean din Aiud. Dat fiind faptul că înființarea spitalului reclama importante sacrificii materiale și că acest așezămint trebuia să se deschidă în primul rînd pentru oamenii săraci, intelectualii burghezi progresiști, puțini la număr, și nobilii de mijloc pătrunși de spiritul iluminismului au trebuit să ducă o luptă dîrză și stăruitoare pentru înființarea spitalului.

Istoricul acestei lupte care a durat mai bine de o jumătate de secol s-a păstrat într-unul din manuscrisele rămase de la doctorul Bocz József, medic primar de județ și directorul spitalului⁵. Acest manuscris cuprinde date precise. În cele ce urmează vom utiliza mai cu seamă această sursă documentară.

Bocz constată pe drept cuvînt că după dieta întrunită în 1810—11, ideea înființării spitalului nu mai putea fi „părăsită cu desăvîșire. Nu atît fiindcă îngrijirea cu succes a tuturor bolilor ar fi constituit o dorință îndeobște resimțită, sau o năzuință ce nu mai putea fi înlăturată, ci mai cu seamă fiindcă teama pricinuită de răspîndirea sifilisului devenise generală, c boală molipsitoare și primejdioasă care după cîte se vede a ajuns la o mare răspîndire printre locuitorii acestui județ tocmai în jurul anului 1820⁶”. Rezultă deci că hotărîrea dietei de a înființa spitalul din Aiud a căpătat un caracter urgent datorită tocmai răspîndirii sifilisului.

Prin ordinul dat în 16 mai 1827, guvernul cere județului să înființeze o clădire la casa pretorială pe seama bolnavilor de sifilis⁷. Acest ordin nu a fost însă respectat. La adunarea județeană s-a spus că ar fi mai indicat dacă acest

⁴ dr. Musnai László : op. cit. 83.

⁵ dr. Bocz József (1838—1918) a absolvit cursurile secundare la Aiud. În 1876 se stabilește la Aiud fiind medic județean, apoi medic primar și directorul spitalului. A avut un rol important în organizarea spitalului județean din Aiud. Pe lîngă activitatea sa medicală, s-a ocupat de probleme științifice. La 3 ianuarie 1891, după călătoria de studii ce a făcut-o la Cluj, a ținut o comunicare despre modul de aplicare a cochinei. În cadrul unei ședințe de mai târziu, prezintă împreună cu dr. Farnos Árpád un caz de cancer rectal vindecat, operat de ei. În anul 1896 ține o comunicare de psihiatrie. În 1905 se pensionează. Moare la 31 mai 1918. Manuscrisul lui referitor la spitalul din Aiud și la stările sanitare din trecut se păstrează în biblioteca Bethlen din Aiud sub numărul 561. Inceputul și sfîrșitul manuscrisului lipsesc. Probabil manuscrisul a fost redactat în 1896. În cele ce urmează acest manuscris va fi citat cu titlul „Istoricul înființării spitalului din Aiud”.

⁶ dr. Bocz József : Istoricul înființării spitalului din Aiud, p. 49.

⁷ Idem : op. cit. p. 49.

spital s-ar construi „la Zlatna... unde... locuitorii din părțile muntoase ar putea fi mai ușor alimentați de către aparținătorii lor”⁸. Prin urmare județul a vrut prin aceasta să treacă asupra locuitorilor din această parte cheltuielile necesare pentru întreținerea spitalului.

Nici județul și nici orașul Aiud nu au fost dispuse să acorde loc spitalului. Cu toate acestea, în urma urgentării guvernului se trimite o comisie care să întocmească planul pentru înființarea spitalului. Unul dintre membrii acestei comisii a fost dr. *Várady Sámuel*, „fizicușul” județului, care a donat imediat o sută de forinți pentru spital. Astfel el a contribuit primul la acoperirea prețului de cumpărare a terenului pe care urma să se construiască spitalul. La una din ședințele ținute în 1829 exemplul său a fost urmat de primpretorul *Lázár Benedek* care a donat 200 de forinți, și de văduva lui *Kemény Simon* care a donat 300 de forinți și 300 de coți de pînă.

Multă vreme după aceea donațiile au încetat, iar guvernul din cauza lipsei de bani nu a dat nici un ajutor pentru înființarea spitalului din Aiud, stările județului mulțumindu-se să trimită doar comisiu în vederea soluționării problemei spitalului. Se pare că la început stările nu au fost prea însuflețite de această idee, ba dimpotrivă s-au ferit de ea ca de un lucru impus din partea guvernului — scrie *Bocz József*.⁹

În rapoartele și memoriile sale oficiale, dr. *Várady Sámuel* a urgentat în repetate rânduri înființarea spitalului județean, dar a trebuit să treacă mai bine de 10 ani pînă cînd în această problemă s-a produs o schimbare efectivă. La ședința județeană din 30 martie 1843, *Zeyk Dániel*-senior a anunțat că datorită contribuției însuflețite a citorva patrioți, a cumpărat de la moștenitor casa și terenul *Tövisi* din str. *Szentkirály* cu suma de 6.000 forinți, și le predă stărilor județului pentru a fi transformate în spital.

Stările județene au luat atunci hotărîrea „că în orașul Aiud trebuie să se înființeze un spital pentru toți locuitorii județului”. În același timp a fost formată o comisie compusă din 24 de membri pentru a întocmi planul și a soluționa chestiunile materiale în legătură cu spitalul. Membrii comisiei au crezut că fondul de bază dorit ar putea fi procurat pe de o parte prin donații caritabile, voluntare, iar pe de altă parte prin taxe. Dar taxa de 20 de florini plătită în creșterii timp de 4 ani din partea fiecărui fum (casă), nu a fost hotărîtă decît mai tîrziu, în 1864¹⁰.

Din cele de mai sus rezultă că spitalul din Aiud a fost prima instituție județeană despre care s-a spus chiar de la început că se înființează *pentru toți locuitorii județului*. (sublinierea ne aparține), și a cărei întreținere materială urma să fie asigurată nu numai prin donații, ci și prin taxe generale extinse și asupra nobililor.

Aceste taxe erau de altfel necesare, deoarece așa cum scria *Zeik Dániel* lui *Wesselényi Miklós*: „În adunare s-a manifestat o însuflețire frumoasă, dar cu toate acestea suma adunată pentru achitarea prețului casei și pentru sporirea fondului nu s-a ridicat peste 4.000 de forinți, deși pentru ca instituția să fie ținută din loc mai trebuie cel puțin 8.000 de forinți în afara de prețul casei”¹¹.

Sárpataki Zsigmond care a donat în 1846 2.000 de forinți pentru fondul spitalului, a urgentat în anul următor începerea îngrijirii bolnavilor, iar ca urmare a acestui fapt, județul a trimis îndrumări pretorilor să încaseze taxele împreună cu restanțele. Astfel,

⁸ Idem : op. cit. p. 50.

⁹ Idem : op. cit. p. 54.

¹⁰ A ns. alsó-fehérmegyei kórház keletkezését és fennállását tárgyaló adatok és rendszabályok rövid vázlatá, Aiud, 4-6 (1848).

¹¹ Kardos Samu: *Wesselényi Miklós élete és munkái*, Budapest, 1905, II, 443.

averea spitalului a crescut necontenit, încît în anul 1847, în afară de banii lichizi și de taxele încă neincasate, el mai dispune de obligații în valoare de 9.365 forinți, putîndu-se conta pe o dobîndă de 561 forinți 54 coroane¹². Această sumă putea fi folosită pentru cheltuielile din anul 1848. Inceperea activității spitalului părea în felul acesta asigurată. În broșura despre înființarea și regulamentul spitalului citim următoarele: „deschiderea spitalului a fost hotărîtă pentru ziua de 20 februarie 1848”¹³.

Deschiderea spitalului a fost posibilă prin faptul că a primit ca donație zece paturi complet înzestrate. Comisia dorea să procure sau să repare mobilele și sobele necesare din chirie.

Regulamentul spitalului a fost fixat încă în cursul adunării județene din martie 1864. Acest regulament prevedea că în spital vor fi internați în primul rînd oameni săraci incapabili să plătească, suferind de boli venerice, apoi cetățeni ai orașului, calfe, servitori care nu au posibilitatea să fie îngrijiți acasă. Pentru bolnavii cu plată s-a fixat o taxă zilnică de 30 creițari în care se cuprindeau cheltuielile de alimentație și de tratament.

Personalul spitalului era format dintr-un director, casier, administrator, medic primar, chirurg, îngrijitor și soția acestuia. Fiecăruia i s-au fixat în mod precis atribuțiile și îndatoririle.

Aici trebuie să amintim personalul de îngrijire a bolnavilor care funcționa pe lângă medici. Soția îngrijitorului era destinată să îngrijească femeile bolnave, să gătească mîncarea și să spele. Nu știm dacă toate aceste prevederi au fost realizate, dar fără îndoială că regulamentul spitalului a dat îndrumări precise în legătura cu curățenia bolnavilor, camerelor, a lenjeriei precum și deservirea bolnavilor, îngrijirea lor, băile etc. *Kemény István* a fost numit director al noului spital, iar *Várady Sámuel* medic primar.

În timpul revoluției burghezo-democrate de la 1848, clădirea și instalațiile spitalului au fost distruse. Problema spitalului din Aiud nu a redevenit actuală decît în 1860. Atunci s-a hotărît ca un sfert din beneficiile realizate de pe urma vînzării băuturilor alcoolice să fie destinat fondului pentru înființarea unui spital orașenesc. Acest plan nu s-a realizat, astfel încît problema spitalului s-a amînat iarăși timp de cîțiva ani.

La adunarea generală ținută în noiembrie 1867, dr. *Donogán Jakab* a făcut o dare de seamă despre situația materială a spitalului. Din datele cuprinse aici rezultă că fondul financiar asigurat al spitalului se ridica la suma de 10.000 forinți. În felul acesta au început din nou lucrările de proiectare, deoarece medicul primar județean dr. *Korbuly* considera că înființarea spitalului de sifilitici este urgentă, iar dr. *Donogán Jakab* voia să sporească fondul prin donații și dobînzii.

În acest timp dr. *Bocz József*, noul membru tînăr al comisiei spitalicești a făcut o propunere pentru înființarea unui „spital modern mare, bine amenajat și înzestrat cu 100 de paturi care să corespundă trebuințelor și exigențelor care se pot prevedea timp de încă 100 de ani”. Pe lângă aceasta el a propus ca „înainte de realizarea spitalului mare să se înființeze un spital particular mai mic și provizoriu în care să fie internați deocamdată bolnavii cei mai avizați la tratamentul medical spitalicesc”. De asemenea *Bocz* avertizează ca „fondul spitalicesc existent să nu fie mutilat, pentru ca nu cumva înfăptuirea scopului principal să întârzie. Tocmai de aceea înființarea spitalului mic trebuie să se facă prin colectarea unui fond special în cel mai scurt timp și prin toate mijloacele”¹⁴. După tergiversări care au durat cîțiva ani acest plan a fost realizat.

¹² A ns. alsó-fehérmegyei kórház... 9, 1.

¹³ Idem : p. 9.

¹⁴ dr. Bocz József : op. cit. p. 63-64.

În anul 1869 dr. *Bocz József* a fost ales medic primar județean. Al doilea medic primar județean a fost dr. *Magyari Károly*, în 1870. În felul acesta problemele sanitare ale județului au fost încredințate la doi medici tineri și cu convingeri progresiste. La cererea lui *Bocz József*, inginerul *Kovács Sándor* pregătește proiectul spitalului mare. Construcția clădirii necesită 40.000 forinți. Proiectul a fost acceptat de adunarea județeană din 29 martie 1870. Suma ce lipsea urma să fie acoperită în timp de 3 ani, prin contribuția de 20 de creșteri după fiecare casă. În afară de aceasta, mai trebuiau încă aproximativ 1.000 forinți, pentru înființarea spitalului provizoriu. Suma aceasta a fost adunată în interval de 2 ani, din încasările realizate cu ocazia diferitelor spectacole ce s-au organizat. Drept clădire a spitalului provizoriu a fost destinată casa existentă pe terenul *Besenyei*, care constituia proprietatea spitalului. Dr. *Bocz József* a fost însărcinat cu amenajarea spitalului.

Iată cum descrie dr. *Bocz József* lucrările efectuate în continuare: „După ce am primit cuvenita aprobare adică însărcinare din partea comisiei permanente am început imediat să procur obiectele de instalare și amenajare necesare spitalului mic. Scindurile uscate pe care le-am cumpărat au fost predate tâmplarului să confecționeze mobilierul, din pinza cumpărată au fost confecționate lenjeria de pat și de corp, am cumpărat de asemenea lână pentru umplerea pernelor — lina a fost spălată cu leșie și pieptănată, am cumpărat pleduri, tacâmuri, și vase, o vană de baie, etc. într-un cuvânt am procurat cu spirit de economie tot ceea ce a trebuit pentru amenajarea a 11 paturi dintre care 4 pentru femei, 6 pentru bărbați și 1 pentru îngrijitoare, dar fiind că mai multe paturi nu au încăput în clădire. Cu ajutorul soției mele și al altor gospodine bune din oraș am organizat o masă de probă pentru a putea calcula cât costă în medie o porție de mîncare, date fiind prețurile de pe piața de aici”¹⁵. După terminarea înzestrării și a reparațiilor clădirii, spitalul provizoriu județean s-a deschis la 1 iulie 1873.

În perioada aceea asistența publică a bolnavilor era așa cum spune dr. *Bocz József* „sub toată critica, deoarece la drept vorbind nu aveai ce să critici. Pentru ilustrarea acestui fapt ajunge probabil... să amintesc că aici nu se afla nimic, nici un spital sau vreun așezămint de vindecare — dacă nu cumva te gîndești la holnița particulară a unui țăran „vrăjitor“, din Vințul de jos, instalată de formă într-o casă țărănească, unde din ținuturi îndepărtate veneau bolnavi să fie *curați* așa cum știe „vrăjitorul“. Spitalele orășenești din Aiud și Alba Iulia erau spitale numai cu numele, deoarece, de fapt, ce aspect aveau ele? Cînd am făcut prima mea vizită oficială la Aiud și am întrebat unde este spitalul orășenesc, am fost dus la închisoarea orașului și acolo mi s-a aratat o celulă spunîndu-mi-se că acesta este spitalul orășenesc în care sint aduși cei găsiți pe jumătate morți sau nenorociții străini. În celulă priciurile și ciubărul obișnuit alcătuiau tot mobilierul spitalicesc... La Alba Iulia am întîlnit un spital orășenesc, deoarece datorită stăruințelor autorităților militare, prostituatele sifilitice trebuiau să fie izolate. Un om... m-a dus în locuința lui și, deschizînd o cameră spre grădină, mi-a spus că acesta este spitalul. Ploaia rozese demult tencuiala de pe pereți, iar prin crăpături pătrunseseră ramuri de mătrăgună în camera în care se aflau 3 paturi ponosite dar nici o altă amenajare spitalicescă. iar în aceste paturi zăceau două prostituate îmbrăcate în hainele lor (alți bolnavi nu erau primiți acolo)”¹⁶. Dacă aceasta era situația în spitalul orășenesc, atunci ne putem imagina ce importanță mare trebuia să aibă un nou spital județean chiar dacă își începea activitatea în împrejurări modeste.

Între timp, fondul spitalului a sporit neîncetat. În sfîrșit în decembrie 1874 au putut începe lucrările de construcții. La 11 octombrie 1875 s-a pus piatra fun-

¹⁵ Idem : op. cit. p. 72.

¹⁶ Idem : op. cit. p. 83-84.

damentală a spitalului. Peste 3 ani, la 28 octombrie 1878, comisia a preluat clădirea spitalului, după ce se terminase și fântina cu pompă, astfel încât era rezolvată și aprovizionarea cu apă a spitalului. La etajul spitalului, medicul curant și administratorul au primit locuință gratuit.

Mai răminea să se rezolve înzestrarea spitalului. La început, aripa dreaptă de la parter a fost amenajată pentru bolnavi cu 32 de paturi (20 pentru bărbați și 12 pentru femei). În anii următori a trebuit să se continue construcția și să se îmbogățească instalațiile pentru ca spitalul să aibă o capacitate din ce în ce mai mare.

După eforturi și lupte care au durat decenii întregi, la sfârșitul anului 1878 spitalul din Aiud a putut să-și înceapă activitatea. Faptul că în sfârșit spitalul a fost construit se datorează contribuției bănești a poporului sărac și muncii neobosite a unui medic tânăr.

Dar din cauza indiferenței cercurilor conducătoare, a amenajării lacunare a spitalului și probabil a experiențelor negative mai vechi în legătură cu spitalul, nepăsarea și antipatia s-au manifestat încă mult timp față de întreținerea spitalului. Încă și în anul 1887 citim că „din cauza greutăților financiare, amenajarea și aprovizionarea spitalului nu poate să ofere bolnavilor ceea ce un spital dispunând de resurse materiale corespunzătoare ar trebui să ofere conform cerințelor vremii de azi”¹⁷. Numărul paturilor crescuse la 60, iar în 1907 ajunsese la 100. În deceniile următoare numărul acesta a rămas aproape stabil. În 1907, când s-au efectuat lucrări importante de transformare și amplificare, în spital erau îngrijiți 813 bolnavi¹⁸. În anii următori, numărul bolnavilor îngrijiți a oscilat de cele mai multe ori între 900 și 1.000. În legătură cu tratamentul bolnavilor nu dispunem de date precise, deoarece arhiva spitalului a fost distrusă.

Ani de-a rindul activitatea de director a fost îndeplinită cu competență și gratuit de medicul primar dr. *Bocz József*. Spitalul a obținut dreptul de publicitate.

În 1887 dr. *Farnos Arpád* a fost numit medic secundar, iar în 1905 a devenit directorul spitalului în lociul lui *Bocz József*. În persoana lui *Bocz József* și a lui *Farnos Arpád* spitalul a avut doi medici cu o bună pregătire care în afara activității lor medicale zilnice au depus eforturi pentru combaterea bolilor sociale. În 1891, pe baza experiențelor de la Cluj, ei au experimentat vaccinul antituberculinic al lui Koch pe bolnavi tuberculoși dar din cauza înrăutățirii stării acestora au trebuit să întrerupă experiențele. În același timp, dr. *Magyarî Károly* organizează asociația medico-farmacologică din județul Alba Inferioară, care în cadrul unor ședințe științifice dezbătea cazurile mai interesante, dând astfel ajutor activității medicale.

Chiar și la începutul secolului al XX-lea, spitalul din Aiud continua să aibă numai 2 medici și 4 îngrijitoare, iar înzestrarea lui se afla într-o stare de regres treptat. Desigur faptul că spitalul din Aiud nu s-a dezvoltat așa cum se cuvine în primele decenii ale secolului al XX-lea, neputând face față decât într-o foarte mică măsură cerințelor din ce în ce mai sporite ale timpului, se datorează nu medicilor progresiști care au inițiat și au realizat înființarea spitalului, ci regimului burghez-moșieresc care a neglijat problemele de sănătate publică și autorităților locale care slujeau cu servilism acest regim. Totuși eforturile depuse timp de mai bine de o jumătate de secol pentru înființarea și dezvoltarea spitalului județean din Aiud constituie unul dintre capitolele interesante și caracteristice ale dezvoltării igienico-sanitare din patria noastră.

Sosit la redacție: 18 iulie 1960.

¹⁷ Közérdek nr. 39, 1887.

¹⁸ Alsó fehérvármegye alispánjának közérdekű jelentése: Aiud p. 18, 1905.